

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชนบ้านโละ ตำบลท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย เป็นการศึกษาถึงระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนในชุมชนนั้น ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่แสดงออกมาในรูปของประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนจัดกิจกรรมการศึกษา และการพัฒนา เพื่อให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารทางวิชาการ แนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเบื้องต้น สำหรับการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบเจาะลึกในพื้นที่สนาม ผู้วิจัยเข้าศึกษาชุมชนด้วยตนเอง และเข้าไปอยู่ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อทำความเข้าใจบริบทของชุมชนได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง ตามประเด็นที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา ตลอดจนได้มาซึ่งข้อมูลที่ครบถ้วนถูกต้องตามความเป็นจริง ประเด็นที่ผู้วิจัยจะทำการศึกษาคือ การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจากสภาพแวดล้อม ตามความเป็นจริงของบริบทชุมชนที่ศึกษา ซึ่งศึกษาถึงสภาพทั่วไปและบริบทของชุมชน ศึกษาถึงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ความคิด ความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังของคนในชุมชน และด้านความสัมพันธ์ในชุมชน โดยในการวิจัยได้มองในหลายมิติเป็นองค์รวม มีการสังเกตและติดตามอย่างต่อเนื่อง และไม่ใช้เกณฑ์ของผู้วิจัยในการตัดสินปรากฏการณ์ หรือการให้ความหมายและพฤติกรรมของผู้ถูกวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งข้อมูลเป็นลักษณะนามธรรม จึงไม่อาจจัดทำในรูปปริมาณตัวเลขได้ ในการดำเนินการศึกษาวิจัยได้กำหนดวิธีการเป็นขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การศึกษาข้อมูลภาคสนาม
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. เครื่องมือและเทคนิคในการเก็บข้อมูล
5. การตรวจสอบข้อมูล
6. และการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูล จากเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ตำรา บทความ ตลอดจน รายงานการวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อ ระบบคุณค่า พิธีกรรม วัฒนธรรมชุมชน และการวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากห้องสมุดต่างๆ หรือข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ได้รับจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลท่าข้าม สถานีอนามัยตำบลท่าข้าม ที่ทำการอำเภอเวียงแก่น โรงเรียนอนุบาลปอและโรงเรียนอนุบาลปอสาขานบ้านโละและสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเวียงแก่น เป็นต้น รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ เพื่อใช้ในการกำหนดกรอบคิด และประเด็น สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล และการนำไปใช้อธิบายข้อมูลระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชน ทั้งสามมิติได้

2. การศึกษาข้อมูลภาคสนาม

การศึกษาวิจัยเรื่องระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชน ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ บ้านโละ หมู่ที่ 3 ตำบลท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังนี้

1. ผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน คณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าอาวาสวัดประจำหมู่บ้าน ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น
2. ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และสามารถลำดับเหตุการณ์หรือเล่าประวัติการตั้งถิ่นฐาน ลำดับเครือญาติ และเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ พิธีกรรมให้คนรุ่นหลังในชุมชนนี้ด้วย
3. สมาชิกของชุมชน เช่น กลุ่มคนวัยกลางคน เยาวชน กลุ่มหนุ่มสาวที่ได้รับการถ่ายทอดความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ในการดำเนินชีวิต

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางแผนและดำเนินการรวบรวมข้อมูลไว้เป็นขั้นตอนดังนี้

1. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญในการที่จะเข้าถึงข้อมูลที่สนใจศึกษา การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเพื่อให้คนในชุมชนต้อนรับด้วยความจริงใจเสมือนเป็นสมาชิกของชุมชนหรือเป็นคนใน การสร้างความสัมพันธ์กระทำได้อย่างพร้อม ๆ กับการสังเกต และสำรวจข้อมูลพื้นฐานที่เป็นบริบททั้งทางด้านกายภาพและทางด้านชุมชน รวมทั้งการสัมภาษณ์ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะค้นหาผู้ที่มีความรู้ เพื่อช่วยชี้แนะช่องทางให้คำปรึกษาหารือให้ความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ เพื่อที่จะได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ

2. ทำการรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือ เช่น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อรวบรวมข้อมูลทางกายภาพและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมีกรอบในการสังเกตคือ

-สังเกตการกระทำ โดยการสังเกตวิถีชีวิตการใช้ชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

-การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของคนในชุมชน ดูการกระทำกิจกรรมพิธีกรรมที่เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมงานพิธีที่สำคัญเพื่อให้เห็นสภาพความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

-สภาพสังคม เป็นการสังเกตภาพรวมทุกแง่มุมของชุมชนที่สามารถประเมินได้

3. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ใช้ควบคู่ไปกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะทำได้ข้อมูลเพิ่มเติมและครอบคลุมตามที่วัตถุประสงค์กำหนดไว้

4. มีหลักฐานในการเก็บข้อมูล เช่น การจดบันทึกข้อมูล บันทึกเทป ถ่ายภาพ แล้วนำมารวบรวมเรียบเรียงข้อมูล

เนื่องจากผู้วิจัยเป็นครูสอนที่โรงเรียนอนุบาลปอ ซึ่งโรงเรียนบ้านโละเป็นโรงเรียนสาขาของโรงเรียนอนุบาลปอ ถือว่าผู้วิจัยเป็นครูคนหนึ่งของสถาบันการศึกษาในหมู่บ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 มาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน อนึ่ง เป็นเพราะผู้วิจัยเป็นครูผู้สอนวิชานาฏศิลป์ของโรงเรียน ทำหน้าที่พิเศษ รับผิดชอบงานกิจกรรมนักเรียน และงานสัมพันธ์ชุมชน ซึ่งมักได้รับมอบหมายจากทางโรงเรียน และขอความร่วมมือจากชาวบ้านให้นำการแสดงของนักเรียนไปร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ทั้งงานของบุคคล งานส่วนรวมของหมู่บ้าน เช่น การทำบุญฉลองหลังคา วัด การทำพิธีเปิดลานวัด ลานใจ ลานกีฬา เป็นต้น และเป็นตัวแทนของชุมชนไปแสดงในหมู่บ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอีกอย่างหนึ่งคือ การฝึกสอนกลุ่ม

แม่บ้านจำนวน 50 คน แสดงพื้นบ้าน เช่น การฟ้อนสาวไหม ฟ้อนไทลื้อที่ผู้วิจัยได้ประดิษฐ์ทำรำขึ้นมาใหม่ แล้วนำไปถ่ายทอดให้เป็นการแสดงประจำหมู่บ้าน ซึ่งทำการฝึกซ้อมในช่วงเวลากลางคืน เมื่อกลุ่มแม่บ้านเสร็จสิ้นภารกิจจากการทำงาน เมื่อมีการแสดงทั้งในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงก็จะไปช่วยในการแต่งกาย แต่งหน้า ทำผม ให้แก่กลุ่มแม่บ้าน ซึ่งในการแต่งกายผู้วิจัยได้แนะนำให้ใส่ชุดดั้งเดิมของชาวไทลื้อ ปัจจุบันการแสดงของกลุ่มแม่บ้านได้เป็นตัวแทนของอำเภอไปร่วมงานระดับจังหวัดเชียงราย

ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความคุ้นเคยสนิทสนมกับชุมชนเป็นอย่างดี ทำให้ได้รับความไว้วางใจ เชื่อใจ จึงทำให้ผู้วิจัยมีสถานภาพเป็นคนในไม่ใช่คนนอก คือได้รับความเอ็นดูเปรียบเสมือนลูกหลาน ถือเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนชุมชน เมื่อบอกผู้เฒ่าผู้แก่ว่าผู้วิจัยสนใจอยากรู้ประวัติความเป็นมา พิธีหรือกิจกรรมต่างๆ ที่มีในหมู่บ้านก็จะให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล และนอกจากจะแนะนำไปถามผู้มีความรู้แต่ละด้านแล้วยังบอกต่อกับผู้อื่นว่า “ ลูกครูเป็นสนใจเรื่องราวมะเก่าของบ้านของเมืองเฮา ” (ครูเขาสนใจเกี่ยวกับเรื่องราวของบ้านเมืองเรา) ผู้อาวุโสจะใช้สรรพนามเรียกผู้วิจัยว่า “ลูกครู” ผู้ที่อายุน้อยกว่า หรือรุ่นราวคราวเดียวกัน มักเรียกว่า “พี่ครู” หรือเรียกว่า “ครูใหม่” ตามชื่อเล่นของผู้วิจัย ส่วนแม่บ้านที่เป็นลูกศิษย์ฟ้อนเรียกว่า “แม่ครูฟ้อน , แม่โค่ฟ้อน” (ครูผู้สอนการแสดง ฟ้อนคือการแสดงทางภาคเหนือของไทย)

การสร้างความสัมพันธ์ในบทบาทของผู้วิจัย ได้กระทำพร้อมๆ กับการสังเกตและสำรวจข้อมูลทั้งที่เป็นบริบทชุมชน ด้านกายภาพ ด้านสังคม เศรษฐกิจของชุมชน รวมทั้งการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเอง สำหรับการสื่อสารกับชาวบ้านใช้ภาษาไทลื้อ เนื่องจากผู้วิจัยสามารถใช้ภาษาไทลื้อได้เป็นอย่างดี การรู้ภาษาอย่างดีช่วยให้ผู้วิจัยใช้ภาษาเหมาะสมถูกต้องในการรวบรวมข้อมูล จึงไม่เป็นปัญหาในเรื่องนี้

ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม เริ่มแรกผู้วิจัยได้แนะนำตัวในบทบาทนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาทำการวิจัยชุมชน ต่อกำนันประจำตำบลท่าข้าม ซึ่งพักอาศัยในบริเวณบ้านโละ๊ะ คือ นายสง่า ชุมธิ เพื่อชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ในการวิจัย ในการเก็บรวบรวมข้อมูลว่าจะมาทำการศึกษาถึงประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณี กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน และอธิบายถึงหัวข้อในการวิจัยเรื่องระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชนว่า ไม่ได้มาศึกษาว่าชุมชนมีความขัดแย้งในเรื่องใด กับใครหรือไม่อย่างไร แต่เป็นความสัมพันธ์ในวัฒนธรรมชุมชน 3 ด้าน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งกำนันได้แนะนำในวันนั้นว่าให้ไปถาม

แม่เต๋าคำเสาร์ ไชยลังการ พ่อเต๋าส่ง แสงงาม และพ่อจารย์ยอด แสงงาม ซึ่งเป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้านและมีความรู้ ความจำ เรื่องตำนาน เรื่องเก่าดั้งเดิมเป็นอย่างดี

ต่อมาได้เดินสำรวจพื้นที่หมู่บ้านตามแผนที่ ที่ได้จากองค์การบริหารส่วนตำบล และแผนที่ทางกายภาพและสังคมเกี่ยวกับความเป็นเครือญาติ ความสนิทสนม การมีกิจกรรมร่วมกัน ที่ได้จากการให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ที่เป็นสมาชิกของบ้านโละจำนวน 20 คน โดยแบ่งกลุ่มออกเป็น 2 กลุ่ม ในการจัดทำแล้วให้นำเสนอในชั้นเรียน ในขณะเดียวกันผู้วิจัยก็ทำการสังเกตสำรวจข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางด้านสังคมของชุมชนโดยการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เมื่อได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางด้านสังคมของชุมชนแล้ว จึงศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนตั้งแต่เริ่มอพยพถิ่นฐานเข้ามาตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ลักษณะประชากร การศึกษาการติดต่อสื่อสาร การสาธารณสุข ภาษา อาหารและการแต่งกาย ศาสนาและความเชื่อ การปกครอง ปรากฏการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน หากมีข้อสงสัยไม่เข้าใจหรือไม่ชัดเจน ผู้วิจัยได้ทำการสอบถามหลาย ๆ คน หรือทำการสอบถามเพิ่มเติมจากอาจารย์พรณี สายหล้า อาจารย์สุภิตี ถาวรค์ ซึ่งเป็นชาวบ้านโละ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

4. เครื่องมือและเทคนิคในการเก็บข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่สำคัญดังนี้

1. การสังเกต ที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยร่วมกระทำกิจกรรมต่างๆ และใช้ชีวิตร่วมกับคนในชุมชน เพื่อให้เข้าใจโลกทัศน์ ในความรู้สึกนึกคิด และความหมายที่ชุมชนให้ต่อปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ในการสังเกตแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วยกระบวนการสามขั้น คือ การสังเกต การซักถาม และการจดบันทึก (สุภาวค์ จันทวนิช, 2537, หน้า 44-49) ในการวิจัยครั้งนี้ได้เข้าร่วมสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมทางศาสนา งานทำบุญในวันพระ งานฉลองหลังคาวัด พิธีลอยกระทง ประเพณีจิบั้งไฟ (จุดบั้งไฟ) พิธีแต่งงาน พิธีมัดมือแม่เก็บลูกเก็บ โดยเข้าร่วมในวันดาหรือวันเตรียมของ อุปกรรมต่างๆ การประกอบอาหาร เป็นต้น

1.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตที่ไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม แต่คอยสังเกตอยู่ห่างๆ ไม่ได้หมายถึงการเข้าไปร่วมกิจกรรม ผู้วิจัยจะเข้าร่วมสังเกตการณ์และบันทึก

ข้อมูลต่าง ๆ เช่น ความเป็นอยู่ สถานที่อยู่อาศัย การดูแลรักษาผู้ป่วย การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตสภาพวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชน รวมถึงสภาพแวดล้อมของชุมชน

2. การสัมภาษณ์ การศึกษาวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

2.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ผู้วิจัยได้กำหนดคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ เพื่อให้สามารถควบคุมสถานการณ์ และทิศทางในการสัมภาษณ์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เช่น สัมภาษณ์เรื่องประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน กิจกรรมในชีวิตประจำวัน การประกอบพิธีกรรมของชุมชน

2.2 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ชนิดนี้เป็นวิธีหลัก ควบคู่ไปกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อรวบรวมข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับหมู่บ้าน และข้อมูลเจาะลึก ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่จะทำการศึกษาไว้กว้าง ๆ เป็นการล่วงหน้า เช่น สัมภาษณ์เรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านแล้วจึงโยงไปสู่ประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ในลักษณะคำถามแบบเปิดและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก การตั้งคำถามในการสัมภาษณ์ เป็นหน้าที่ของผู้วิจัยที่จะซักถามรายละเอียดจากผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้คัดเลือกนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 2 คนมาช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลวิจัย คือ นางสาววิไลวรรณ ไชยลังการ และนางสาวอุษณีย์ แสงงาม เพราะพ่อเฒ่า(ปู่)ของเด็กทั้งสองเป็นผู้มีความชำนาญในพิธีกรรมต่างๆ เป็นพ่อจารย์ (พ่ออาจารย์) ของหมู่บ้าน คือ พ่อเฒ่ายอด แสงงาม ทำให้ความสามารถในการเก็บข้อมูลและให้ความหมายและรายละเอียด แปลความหมายภาษาพูดของชาวบ้านได้ ซึ่งภาษาท้องถิ่นในการสื่อสาร ซึ่งบางครั้งผู้วิจัยก็ไม่ทราบความหมาย ทำให้ได้ข้อมูลสำคัญที่ดีมาก โดยอธิบายให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย และได้แนะนำเทคนิค ศิลปะในการสัมภาษณ์ การสอบถาม ชี้แจงรายละเอียด วัตถุประสงค์ของคำถามแต่ละประเด็น แล้วแนะนำวิธีในการบันทึกข้อมูล เมื่อได้คำตอบจากการบันทึกของผู้ช่วยวิจัยแล้ว ผู้วิจัยได้ซักถามเพิ่มเติม รวบรวมข้อมูลเหล่านั้นนำมาตรวจสอบข้อมูลในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงกับข้อเท็จจริงที่สุด

3. แบบบันทึกภาคสนาม

การบันทึกสนามของผู้วิจัย เป็นการบันทึกข้อมูลที่ได้จากสังเกต การสัมภาษณ์ทั่วไป ซึ่งเป็นวิธีการที่สำคัญในการเก็บข้อมูล เพื่อป้องกันการลืม ช่วยในการเรียบเรียงความคิดในการวางแผนงานและสรุปข้อมูลเป็นระยะๆ

การจัดบันทึกได้ทำการบันทึกเป็นขั้นตอน 2 ขั้นตอน คือ

1. การบันทึกย่อ ขณะที่กำลังสังเกตและหลังการสังเกต โดยจดบันทึกข้อมูลเฉพาะข้อความสำคัญ ใช้คำย่อในการบันทึก

2. การบันทึกภาคสนาม ผู้วิจัยได้จัดทำแบบบันทึกขึ้น โดยเก็บบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนาระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้าน โดยส่วนที่หนึ่งเป็นการจดบันทึกสิ่งที่สังเกตได้ตามความเป็นจริงอย่างละเอียด ระบุผู้ให้สัมภาษณ์ ระบุวัน เวลา สถานที่ สิ่งแวดล้อม วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติกิจกรรม เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ส่วนที่สองเป็นส่วนแสดงความคิดเห็นของผู้วิจัย ส่วนแบบบันทึกพิธีกรรมได้สร้างแบบบันทึกโดยมีรายละเอียดคือ ชื่อพิธีกรรม จุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีกรรม ระยะเวลาในการเตรียมการประกอบพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมและผู้ประกอบพิธีกรรม สัญลักษณ์ที่มีในพิธีกรรม การให้ความหมายของผู้มีส่วนร่วมในพิธีกรรม ชื่อผู้ให้ข้อมูลเพื่อจะได้กลับไปสอบถามหากมีเรื่องที่เกี่ยวข้องหรือต้องการข้อมูลเพิ่มเติม

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้อุปกรณ์ภาคสนามประกอบในการบันทึกข้อมูล เช่น กล้องถ่ายรูป เพราะเป็นอุปกรณ์ที่ช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลให้มีประสิทธิภาพและได้ข้อมูลที่ละเอียดยิ่งขึ้น ทำให้ได้รายละเอียดของเหตุการณ์ต่างๆ ที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วม เช่น พิธีกรรมฉายหนังแดง งานฉลองหลังคาวิหารวัด ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีจุดบั้งไฟ เพื่อนำมาทำความเข้าใจขั้นตอน เพื่อให้เข้าใจเหตุการณ์ได้ดีขึ้น แล้วจึงนำมาเรียบเรียงใหม่พร้อมกับทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปด้วย

4. การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลเป็นขั้นตอนที่ทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่แท้จริงสมบูรณ์ครบถ้วนครอบคลุมตามประเด็นที่ทำการศึกษาและสอดคล้องกับกรอบคิดในการวิจัย โดยต้องทำการตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งที่ทำการศึกษาข้อมูล ทำการบันทึกข้อมูลทีรวบรวมได้อย่างเป็นระบบ ในการแยกแยะหมวดหมู่และประเภทของข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ซึ่งมีวิธีการดังนี้

-การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่ได้มา ซึ่งประกอบด้วยแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล แล้วดูว่าหากข้อมูลที่ได้มานั้นต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคลที่ให้ข้อมูลเป็นข้อมูลที่เหมือนกัน หรือซ้ำ ๆ กันหรือไม่แล้วจดข้อมูลเหล่านั้นไว้

-การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูลคือการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ใช้การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

ควบคู่กับการซักถาม สัมภาษณ์ พร้อมทั้งศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสาร ประกอบด้วยการตรวจสอบข้อมูลตามวิธีการตรวจสอบข้อมูล แล้วนำข้อมูลเหล่านั้นมาบันทึกลงในแบบบันทึกที่ได้เตรียมไว้ และแยกแยะเป็นหมวดหมู่ ตามประเภทและประเด็นที่ศึกษาเพื่อทำการวิเคราะห์ต่อไป

วิธีการตรวจสอบสามเฝ้าด้านข้อมูล สุภาภรณ์ จันทวานิช (2537) กล่าวถึงการตรวจสอบข้อมูลโดยวิธีการนี้ว่า เป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยพิจารณาจาก เวลา สถานที่ และบุคคล ว่าข้อมูลที่ได้แต่ละครั้งตรงกันเพียงใด แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ การศึกษาข้อมูลประเด็นเดียวกันในเวลาที่ต่างกันออกไป จากการศึกษาข้อมูลหลายๆ ครั้ง แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาที่ต่างเวลากัน มาประมวลและหาข้อสรุปร่วมกัน แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะได้ข้อมูลที่แตกต่างกันหรือไม่ แหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ หรือถ้าข้อมูลจากปัจเจกบุคคลเป็นกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มสังคมเป็นอย่างไร

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้นำข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจากการเข้าไปเก็บข้อมูลในชุมชน มาวิเคราะห์ ชัยนันทน์ วรรณภูติ (2537, หน้า149-153) ได้อธิบายการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพกล่าวคือ การนำเอาข้อมูลที่ได้จากการผ่านการตรวจสอบข้อมูลมาแล้วจัดทำให้เป็นระบบ และหาความหมายแยกแยะองค์ประกอบ ทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา หาแบบแผนภายใต้บริบททางสังคม และวัฒนธรรมที่ศึกษาและทำความเข้าใจกับความหลากหลาย และความแตกต่างของข้อมูลที่เกิดขึ้นมา และการหาความสัมพันธ์ของข้อมูลแยกแยะเงื่อนไข ปัจจัยต่าง ๆ เพื่ออธิบายสาเหตุความสัมพันธ์ รวมทั้งอธิบายการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษาวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ทำการวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กับการตรวจสอบข้อมูลที่ได้นำมาเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้ตรวจสอบแล้วมาทำการวิเคราะห์เป็นระยะๆ เมื่อข้อมูลที่ได้ยังไม่เพียงพอ ก็จะเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเป็นระยะๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบและวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูลตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษาในภาคสนาม จากนั้นจึงนำเอาข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่เพื่อแยกประเภทของข้อมูลให้เป็นระบบแล้วจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลรวมทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง กรอบวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกชนิดข้อมูลของ ลอฟแลนด์ (1971 อ้างใน สุภาภรณ์ จันทวานิช, 2537, หน้า 188) จำแนกดังนี้ การกระทำ กิจกรรม เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ในช่วงระยะเวลา

ใดเวลาหนึ่ง หรือชนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในลักษณะต่อเนื่อง และมีความผูกพันกับบุคคลบางคนหรือบางกลุ่ม การให้ความหมายเกี่ยวกับการกระทำและกิจกรรม อาจเป็นการให้ความหมายเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ ความสัมพันธ์ คือความเกี่ยวโยงระหว่างบุคคล ระหว่างธรรมชาติ ระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลและได้เนื้อหาสาระครบถ้วนสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้แล้ว จึงทำการเขียนรายงานการวิจัยลำดับต่อไป